

Etnik ve Ulusal Kimlikler ile Dış Grup Tutumları İlişkisinde Çatışma Algısı ve Dış Gruba Sorumluluk Yükleme

Sabahat Çiğdem Bağcı
Işık Üniversitesi

Elif Çelebi
Şehir Üniversitesi

Özet

Bu araştırmada etnik ve ulusal kimliklerle özdeşim ile dış grup tutumları arasındaki ilişki, algılanan çatışma düzeyi ve dış gruba sorumluluk yükleme değişkenlerinin aracı rolü incelenerek değerlendirilmiştir. Sosyal kimlik teorisi ışığında, etnik kimliklerin olumlu dış grup tutumlarıyla negatif yönde ilişkili olacağı ve bu ilişkinin artan çatışma algısı ve dış gruba sorumluluk yükleme seviyeleri ile açıklanacağı; ortak iç grup kimlik teorisi ışığında ise ulusal kimliklerin olumlu dış grup tutumlarıyla pozitif yönde ilişkili olacağı ve bu ilişkinin azalan çatışma algısı ve dış gruba sorumluluk yükleme seviyeleri ile açıklanacağı öne sürülmüştür. Veriler Türkiye'nin değişik illerindeki üniversite kampüslerinde toplanmış, toplamda 320 Türk ve 153 Kürt üniversite öğrencisi arasında sınanmıştır. Yol analizleri sonuçlarına göre, her iki kimlikle özdeşim dış grup tutumlarıyla önerilen yönlerde ilişkili iken, algılanan çatışma seviyesi ve dış grup sorumluluk yükleme seviyesi bu ilişkilerde kısmi aracılar olarak rol almıştır. Ayrıca, Türk ve Kürt gruplar arasında dış grup tutumları ve algılanan çatışma seviyeleri arasında anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Türklerle karşılaştırıldığında Kürtler daha yüksek çatışma algısı ve dış gruba sorumluluk yükleme seviyeleri belirtmiştir. Aynı şekilde, Kürtler Türklere göre dış gruba karşı daha negatif tutumlar sergilemiştir. Türkiye'deki Türk-Kürt etnik gruplar arasındaki ilişkiler sosyal kimlik ve ortak iç grup kimlik teorileri göz önüne alınarak tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Etnik kimlik, ulusal kimlik, dış grup tutumları, algılanan çatışma, dış grup sorumluluk yükleme

Abstract

The present study investigated interrelationships between ethnic and national identification and outgroup attitudes by testing the mediating roles of perceived interethnic conflict and outgroup attribution of responsibility. In the light of social identity theory, it was hypothesized that the association between ethnic identity and positive outgroup attitudes would be negative and would be mediated by increased levels of perceived conflict and outgroup attribution of responsibility. On the other hand, based on the common ingroup identity model, it was predicted that the association between national identity and positive outgroup attitudes would be positive and would be mediated by decreased levels of perceived conflict and outgroup attribution of responsibility. A total of 320 Turkish and 153 Kurdish participants completed questionnaires in university campuses located in various parts of Turkey. Path analyses showed that the associations between both identities and outgroup attitudes were in line with the predicted directions. Moreover, both mediators – perceived conflict level and out-group attribution of responsibility – had significant roles in these associations. Ethnic group differences also emerged; compared to the Turkish group, Kurdish participants displayed higher levels of perceived conflict and outgroup attribution of responsibility, as well as lower levels of positive outgroup attitudes. Interethnic relationships between Turkish and Kurdish group members were discussed in the light of social identity theory and common ingroup identity model.

Key words: Ethnic identity, national identity, outgroup attitudes, perceived conflict level, outgroup attribution of responsibility

Azınlık ve çoğunluk etnik grup üyeleri, etnik çeşitliliğe sahip toplumlarda etnik ve ulusal kimlikler oluşturmaktadır (örn., Phinney 1990; Verkuyten ve Yildiz, 2007). Bu kimlikler, özellikle farklı gruplar arasında uzun süreli ve çözümsüz çatışmaların şiddetle sonuçlandığı Kuzey İrlanda (örn., McGlynn, Niens, Cairns ve Hewstone, 2004) ve İsrail (örn., Levin ve Sidanius, 1999) gibi ülkelerde birçok kişinin hayatında önemli rol oynamaktadır. Türkiye’de de 1990’lardan beri Türk ve Kürt etnik gruplar arasında benzer bir çatışma sürecinin yaşandığından söz edebiliriz (örn., Mutlu, 1996). Bahsedilen çatışma çoğunlukla Türkler ve Kürtler arasındaki siyasi anlaşmazlıklar ve Türkiye Devleti ile PKK (Kürdistan İşçi Partisi) arasında devam eden ve iki taraftan da 70.000’e yakın insanın ölümüyle sonuçlanan (Göçek, 2011) bir şiddet döngüsünden oluşuyor olsa da, günümüzde bu durum sosyal ve bireysel boyutlarıyla toplumun tüm katmanlarına yayılan ve gruplararası ilişkileri birçok yönüyle etkileyen bir çatışma halini almıştır. Son zamanlarda Türk ve Kürt katılımcılarla yapılan psikolojik araştırmalar, Türk ve Kürt etnik grup üyelerinin birbirleri hakkında oldukça olumsuz dış grup kalıp yargılarına sahip olduğunu göstermektedir (Bilali, Çelik ve Ok, 2014). Bunun yanında toplumsal düzeyde kamuoyu araştırmaları da Türkler ve Kürtler arasındaki güvenin oldukça düşük olduğunu göstermektedir (Seta/Pollmark, 2009). Bu olumsuz gruplararası tutum ve davranışlar, bir taraftan uzun süredir devam eden asimilasyoncu devlet politikaları ve talep edilen kültürel haklar konusunda ilerleme kaydedilmemesi (Mutlu, 1996; Yegen, 1996), bir taraftan da sosyal medya ve internette dolaşıma giren anti-Kürt söylemlerin yaygınlık kazanmasıyla (Bora, 2006; Saracoglu, 2009) pekiştirilmektedir. Bu bulgular, Türk ve Kürt etnik grup üyeleri arasındaki tutum ve ilişkileri pozitif yönde geliştirmeye, toplumsal uzlaşma ve güveni artırmaya ve bunların sürekliliğini sağlamaya yönelik araştırmaların gerekliliğini göstermektedir.

Batı alanyazınında etnik ve ulusal kimlikler ve gruplararası tutumlar hakkında yapılmış çalışmalar etnik ve ulusal kimlikle özdeşimin dış gruba dair tutumlarla ilişkisini göstermiş olsa da (Bilali, 2014; Brown, 2000; Masson ve Verkuyten, 1993; Phinney, Jacoby ve Silva, 2007), ilgili alanyazında aracı değişkenler ve açıklayıcı sosyal psikolojik mekanizmalar, hem azınlık hem de çoğunluk grup üyeleri açısından incelenmemiştir. Alanyazındaki bu boşluğu doldurmak amacıyla bu araştırma, kimlik ve dış gruba dair tutumlar arasındaki ilişkide, iki değişkenin–algılanan gruplararası çatışma ve sorumluluğu dış gruba yükleme–Türkler (etnik çoğunluk konumu) ve Kürtler (etnik azınlık konumu) açısından aracı rolünü incelemeyi amaçlamaktadır.

Etnik Kimlik ve Dış Gruba Dair Tutumlar

Etnik kimlik, bireyin etnik iç grup üyeliğinden elde ettiği kimlik olarak tanımlanmaktadır (örn., Phinney, 1990; Phinney, 1996). Etnik kimlik üzerine çalışmalar, etnik grupla özdeşleşmenin dış grup tutumlarıyla hem olumlu hem de olumsuz ilişki içinde olabileceğini göstermiştir. Sosyal kimlik kuramına göre (Tajfel ve Turner, 1979; 1986), bireyler, etnik kimlikle özdeşleşme yoluyla olumlu bir sosyal kimlik edinmeye ve dolayısıyla benlik saygılarını yükseltmeye çalışırlar. Bireyler iç gruplarıyla özdeşleşme sürecinde, kendi gruplarını diğer gruplardan kayırarak (iç grup kayırmacılığı–ingroup favouritism) olumlu bir sosyal kimlik oluşturmaya ve böylece kişisel kimliklerine katkıda bulunmaya uğraşırlar. Bu konudaki görgül çalışmalar, iç grup üyelerinin kendi benlik saygılarını yükseltme ve koruma amacıyla iç grup kayırmacılığı yapmaları nedeniyle etnik kimliğin dış gruba dair tutumları olumsuz etkilediğini göstermiştir (örn., Masson ve Verkuyten, 2003). Buna paralel olarak, iç grup kayırmacılığı ayırt edicilik tehdidinin artmasına neden olur ve grup üyeleri iç grupla özdeşimlerini artırarak kendi ayırt edici özelliklerini muhafaza etmeye çalışır. Fakat bu durumda, ayırt edicilik tehdidiyle beraber dış grup üyelerine karşı ayrımcılık ve düşmanca tutumlar da artmaktadır (Brewer, 1991). Alanyazında sosyal kimlik kuramı doğrultusunda yapılan çalışmalara baktığımızda, güçlü etnik kimlik özdeşiminin iç grubu tercih etme (Masson ve Verkuyten, 1993), ayrımcılık konusunda hassasiyet (Operario ve Fiske, 2001), önyargılar (Negy, Shieve, Jensen ve Uddin, 2003) ve olumsuz dış grup tutumları (örn., Mummendey, Klink ve Brown, 2001; Tzeng ve Jackson, 1994) gibi kavramlar ile pozitif bir ilişki içinde olduğunu, yani etnik kimlik özdeşiminin gruplararası ilişkileri negatif yönde etkileyebileceğini görmekteyiz.

Sosyal kimlik kuramı varsayımlarının aksine, diğer bazı araştırmalar iç grupla özdeşleşmenin koşulsuz–şartsız olarak olumsuz dış grup tutumlarına yol açmadığına işaret etmektedir (Brewer, 1999). Örneğin, Phinney (1992) etnik kimlik ve diğer gruplara yönelimin (other-group orientation) birbirinden bağımsız iki kavram (ortogonal) olduğunu vurgulamıştır. Benzer şekilde, Phinney ve arkadaşları (2007) etnik grup kimlikleri güçlü olan bireylerin, bu kimliklerinde güvende hissettikleri için diğer grupları daha iyi anladıklarına ve dolayısıyla daha olumlu dış grup tutumları sergilediklerine dikkat çekmiştir. Phinney, Ferguson ve Tate (1997) ise etnik grup üyeliğinden kaynaklanan güven hissinin bireyi diğer gruplara karşı daha açık görüşlü olmaya ve dolayısıyla bireyin zaman içinde daha olumlu dış grup tutumları göstermesine yol açtığını vurgulamıştır. Benzer araştırmalar algılanan etnik ayrımcılığın olumsuz etkilerine karşı etnik kimliğin koruyucu rolünü ve kişiler için pozitif sonuçlar yarattığını göstermiştir (örn., Lee, 2005).

Ulusal Kimlikler ve Dış Gruba Dair Tutumlar

Etnik kimlik yanında ulusal kimlik de dış gruba ilişkin tutumların oluşumunda önemli bir faktördür (Brown, 2000). Vatandaşlığa dayalı ulusal kimlik, temelinde vatandaşlık yer alan ve genel anlamda bir ulus devlete aidiyet ve bağlılık duygularını içeren bir kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır (Meeus, Duriez, Vanbese-laere ve Boen, 2010). Ulusal kimlik üzerinde yapılmış çalışmalar, ulusal kimlik ve dış grup tutumları arasındaki ilişkinin, etnik kimlik-dış grup tutumları arasında olduğu gibi hem pozitif hem de negatif olabileceğini göstermiştir; farklı örneklem ve ülkelerde yapılan araştırmalara bakıldığında bu ilişki zayıf derecede olumsuz bir ilişkiden orta derecede olumlu bir ilişkiye kadar değişiklik göstermektedir (Hinkle ve Brown, 1990).

Farklı ülkelerde yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğu, ulusal kimliğin vatandaşlığı ve ulusal aidiyeti temel alan ve kapsayıcı bir grup üyeliği sağlayan bir üst-ortak iç grup kimliği (common ingroup identity, Gaertner ve Dovidio, 2000) olarak görüldüğünde, gruplar arası uyumu (Vollhardt, Migacheva ve Tropp, 2009) ve olumlu dış grup tutumlarını artırdığını (Jasinskaya-Lahti, Mahonen ve Ketokivi, 2012; Martinez, Calzado ve Martinez, 2011) ve çokkültürlü ideolojilerin daha çok desteklenmesine yol açtığını göstermiştir (Asari, Halikiopoulou ve Mock, 2008). Diğer araştırma bulguları ise sosyal kimlik kuramını desteklemekte ve ulusal kimliklerin dış grup tutumlarını olumsuz yönde etkilediğini (Sniderman, Hagendoorn ve Prior, 2004) ve bu olumsuzluğun çok kültürlü ideolojilerin daha az desteklenmesi ile (Sniderman ve Hagendoorn, 2007; Verkuyten, 2006; Verkuyten ve Brug, 2004) ilişkili olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, alanyazındaki araştırmalar hem etnik ve hem de ulusal kimlikle özdeşleşmenin dış grup tutumlarıyla ilişkilendiğini göstermekte (örn., Hinkle ve Brown, 1990; Masson ve Verkuyten, 1993; Phinney ve ark., 1997), fakat hangi sosyal psikolojik süreç ve mekanizmaların bu ilişkilere aracılık ettiğini açıklamamaktadır. Bu araştırmada kimlikler ve dış gruba ilişkin tutumlar arasındaki ilişkide aracı olabilecek iki değişken incelenecektir. Daha önceki çalışmalarda, şiddetin sürdüğü toplumlarda algılanan çatışmanın ve dış grubu çatışmadan sorumlu tutmanın, toplumda uzlaşma ve gruplar arası güveni yordadığı öne sürülmüştür (Bar-Tal, 2013). Bu nedenle, bu araştırmada da algılanan çatışma düzeyleri ve dış gruba sorumluluk yüklemenin aracı rolü incelenecektir.

Algılanan Çatışma Düzeyinin Aracı Rolü

Bu araştırmada, ilk olarak algılanan çatışma düzeyinin kimlikler ve dış gruba ilişkin tutumlar arasındaki ilişkide aracı rolü incelenmiştir. Gruplararası süreçlerle ilgili çalışmalar, gruplararası rekabet ve düşmanlık arttıkça, olumsuz dış grup tutum ve davranışlarının arttığını

göstermektedir (Jackson ve Esses, 2000). Sosyal kimlik kuramına göre, iç grupla özdeşleşme arttıkça, olumsuz ve kayırmacı dış grup tutumları otomatik olarak tetiklenmektedir (Brewer, 1991). Etnik kimlikle özdeşleşme, bir sosyal kimlik süreci olduğundan, bu süreçte algılanan gruplararası çatışma düzeyleri artmakta ve bu da dış grup tutumlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Jackson, 2002). Bu bulgulara göre, yüksek etnik kimlik düzeylerine sahip grup üyeleri, dış gruptan iç gruplarına yönelik olası tehdit ve çatışmaları algılama konusunda daha hassas olacak ve düşük etnik kimlik düzeylerine sahip grup üyeleriyle karşılaştırıldığında, etnik gruplararası çatışmayı daha güçlü hissedecektir. Böylece, bahsedilen güçlü tehdit algısı ve gruplararası çatışma, olumsuz dış grup tutumlarının ve davranışlarının artmasına yol açacaktır (Riek, Mania ve Gaertner, 2006; Stephan ve Stephan, 1996).

Ulusal kimlik ve dış grup tutumları arasındaki ilişkide de çatışma algısının aracı rolü incelenmelidir. Ortak iç grup kimlik modeli perspektifinden (common ingroup identity model, Dovidio ve Gaertner, 2000) bakıldığında, ulusal kimlik, ortak iç grup kimliğine dayalı kapsayıcı bir kimlik olduğundan olumlu dış grup tutumlarını beslemekte ve gruplararası çatışmayı azaltmaktadır (örn., Vollhardt ve ark., 2009). Bunun nedeni olarak, dış grup üyelerinin ulusal kimliği benimseyerek, benzerlik ve gruplararası işbirliğine odaklanan kapsayıcı bir kimlikle (yeniden-kategorizasyon yaparak) özdeşim kurması gösterilebilir. Ortak bir üst kimlik altındaki daha geniş bir kategorizasyon sürecinin, gruplararası rekabet ve çatışmaya vurguyu azaltıp benzerlik ve işbirliğine dikkat çekeceği ve dolayısıyla olumlu dış grup tutumlarına yol açacağı düşünülmektedir (Gaertner ve Dovidio, 2000). Sonuç olarak, ulusal kimliğin olumlu dış grup tutumlarıyla ilişkisinin etnikler arası çatışma algısının azalması yoluyla olduğu beklenmektedir.

Dış Gruba Sorumluluk Yüklemenin Aracı Rolü

Bu çalışmada, diğer bir aracı değişken olarak dış gruba sorumluluk yüklemenin rolü incelenmiştir. Şiddetli çatışma durumlarında, taraflar arasında uzlaşma sağlanması için çatışmanın nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığının değerlendirilmesi gerekir (Staub ve Bar-Tal, 2003). Fakat bu değerlendirme sürecinde, dış grubu çatışmanın olası faili olarak görmek gruplararası ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilir (Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori ve Gundar, 2009). İlgili alanyazındaki araştırmalar, gruplararası çatışma ve düşmanlık arttığında, dış grup üyelerini suçlama ve olumsuz olaylardan dış grubu sorumlu tutma eğiliminin arttığını göstermektedir (Brewer, 2007). Sosyal kimlik kuramı varsayımlarını sınayan çalışmalar, etnik iç grupla özdeşleşmenin tehdit algısı ve düşmanlığı artırdığını göstermektedir (Brewer, 1991). Dolayısıyla,

etnik kimliğin dış grubu çatışmadan sorumlu tutma ve suçlama eğilimini de artıracığı düşünülmektedir. Hem etnik azınlık ve hem de çoğunluk grubu üyeleri, rekabet ortamında ayırt edicilik özelliklerini muhafaza etmek amacıyla kendi etnik kimliklerini olumsuzlamaya çalışır. Sonuç olarak artan iç grup kayırmacılığı dış grubun çatışmadan sorumlu tutulmasına ve bunun sonucu olarak da olumsuz dış grup tutumlarının artmasına neden olacaktır.

Bununla birlikte, grup üyeleri dış grup üyeleriyle ne kadar fazla bağ kurarsa, dış grubu suçlama ihtimalleri de o kadar azalmaktadır (Ruback ve Singh, 2007). Ortak iç grup kimlik modelini sımayan araştırma bulguları bu öneriyi desteklemektedir. Örneğin, Almanya’da yapılan bir çalışmada, Yahudi katılımcıların üst-kimlik kategorisi olan insan kimliğiyle özdeşim kurduklarında Almanlara karşı daha çok affedicilik ve daha az kolektif suçluluk yükledikleri görüldüğü, kendi etnik gruplarıyla özdeşim kurduklarında bu durum tersine dönmüştür (Wohl ve Branscombe, 2004). Diğer bir çalışmada, Lübnanlı Hristiyan gençlerin Müslümanlara karşı tutumları incelenmiş ve Hristiyanların ulusal kimlikleri güçlendikçe, savaşın sorumluluğunu Müslümanlara daha az yükledikleri ve bunun sonucunda Müslümanlara ilişkin tutumlarının olumlu yönde arttığı bulunmuştur (Licata, Klein, Saade, Azzi ve Branscombe, 2012). Sonuç olarak, güçlü bir ulusal kimliğin olumlu dış grup tutumlarıyla ilişkisinin, çatışma yaşanan dış gruba sorumluluk yüklemenin azalması yoluyla olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada da ulusal kimlikle özdeşleşme düzeyinin artmasının dış gruba sorumluluk yüklemeye süreçlerini azaltacağı ve böylece olumlu dış grup tutumlarını artıracığı önerilmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmada, etnik ve ulusal kimlikler ile dış grup tutumları arasındaki sürecin ne şekilde oluştuğu ve bu ilişkideki aracı değişkenlerin rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaca yönelik, Türkiye’de yaşayan Türk ve Kürt etnik gruplardan oluşan bir örnekleme çatışma algısı ve dış gruba sorumluluk yüklemeye, aracı değişkenler olarak test edilmiştir. Bura ya kadar sunulan sosyal kimlik kuramı ve ortak iç grup kimlik modeline dayanan görgül araştırma bulguları ışığında, araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

Hipotez 1: Türk ve Kürt katılımcılar arasında etnik kimlik ile dış grup tutumları arasında negatif yönde bir ilişki bulunmaktadır.

Hipotez 2: Türk ve Kürt katılımcılar arasında ulusal kimlik ile dış grup tutumları arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır.

Hipotez 3: Etnik kimlik, etnikler arası çatışma algısının artması aracılığıyla dış gruba ilişkin tutumlar ile negatif yönde ilişkili olacaktır.

Hipotez 4: Etnik kimlik, dış gruba sorumluluk yük-

leme düzeylerinin artması aracılığıyla dış gruba ilişkin tutumlar ile negatif yönde ilişkili olacaktır.

Hipotez 5: Ulusal kimlik, etnikler arası çatışma algısının azalması aracılığıyla dış gruba ilişkin tutumlar ile pozitif yönde ilişkili olacaktır.

Hipotez 6: Ulusal kimlik, dış gruba sorumluluk yüklemeye düzeylerinin azalması aracılığıyla dış gruba ilişkin tutumlar ile pozitif yönde ilişkili olacaktır.

Yöntem

Örnekleme ve İşlem

Araştırmanın örneklemini Türkiye’nin farklı şehirlerinde yaşayan üniversite öğrencileri oluşturmuştur. İstanbul, Ankara, Diyarbakır, Mersin ve Mardin şehirlerinde ikamet eden 536 üniversite öğrencisi (%59.7 Türk, 28.5% Kürt ve %11.8 diğer etnik gruplar) 2015 yılı Ekim ve Kasım aylarında yürütülen çalışmaya gönüllü olarak katılmıştır. Bu çalışmanın amacına uygun olarak sadece Türk ve Kürt etnik grup üyeleri çalışmaya dahil edildiğinden, çalışmanın örneklemini, diğer etnik gruplardan olan katılımcıların analizlerden çıkarılmasıyla toplam 473 katılımcıdan (320 Türk ve 153 Kürt, $Ort_{yaş} = 21.26$, $S = 3.11$; %67 kadın ve %33 erkek) oluşturulmuştur. Katılımcıların sosyo-ekonomik statüleri anne ve baba eğitim seviyesi ile ölçülmüştür ($1 = okuryazar değil$, $6 = doktora mezunu$). Buna göre Türk katılımcıların annelerinin büyük bir yüzdesi ilkokul (%40.1) ve lise (%33.4) mezunuyken, babalarının büyük bir yüzdesi lise (%27.1) ve üniversite (%34.3) mezunu olarak belirtilmiştir. Kürt katılımcılarda ise annelerin çoğunluğu okuryazar değil (%45.5) ve ilkokul mezunuyken (%35.4), babaların çoğunluğu ilkokul (%53.4) ve lise (%25.3) mezunu olarak belirtilmiştir.

Katılımcılar, onam formu ve araştırma sorularından oluşan paketi 25-30 dakika içinde sınıflarında doldurmuş ve araştırmaya destek veren araştırmacıların bir kısmı öğrencilere katılımları için ekstra kredi vermiştir. Konunun hassasiyeti göz önünde bulundurularak, onam formlarında, toplanan verilerin gizli kalacağı ve sadece araştırma amaçlı kullanılacağı ve katılımcıların anketlerde isim belirtmemeleri gerektiği konusu özellikle belirtilmiştir. Aynı zamanda, katılımcıların rahatsızlık hissedecekleri ve cevaplamak istemedikleri soruları boş bırakabilecekleri ve çalışmadan çekilebilecekleri önemle duyurulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu. Katılımcıların yaşadığı şehirde Kürtlerin sayısal azınlığı mı yoksa çoğunluğu mu oluşturduklarını belirten bir “etnik kompozisyon” ölçek maddesi eklenmiştir. Türkiye’nin Batı şehirlerinde Kürtler sayısal azınlık olabilirken, Güneydoğu şehirle-

Tablo 1. Çalışma Değişkenleri için Ortalama, Standart Sapma, t-test ve Korelasyon Testleri Değerleri

	Ortalama (S) Türkler	Ortalama (S) Kürtler	t	sd	p	2	3	4	5
1. Etnik kimlik	3.41 (1.29)	3.95 (1.16)	-4.35	450	< .001	.15**	.10*	.25***	-.22***
2. Ulusal kimlik	4.18 (1.07)	2.02 (1.33)	18.53	450	< .001	-	-.25***	-.29***	.31***
3. Algılanan çatışma düzeyi	5.12 (1.40)	5.88 (1.37)	-5.06	469	< .001		-	.35***	-.34***
4. Dış grup sorumluluk düzeyi	2.72 (1.31)	3.74 (1.37)	-7.64	445	< .001			-	-.50***
5. Dış grup tutumlar	3.48 (.95)	3.04 (1.10)	4.38	449	< .001				-

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

rinde sayısal çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu nedenle, Kürtlerin sayısal azınlık olduğu şehirler 0 olarak, sayısal çoğunluk olduğu şehirler 1 olarak kodlanmıştır. Bunun yanında, dış-grup temasını kontrol etmek amacıyla, katılımcılara kaç Türk/Kürt birey tanıdıkları, 1 (*hiç kimse*) ile 7 (*30'dan fazla*) Likert ölçeği kullanılarak sorulmuştur. Etnik grubu belirlemede, daha önce KONDA (2011) araştırmalarında kullanılan bir madde kullanılmıştır: "Hepimiz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyız, ama değişik etnik kökenlerden olabiliriz. Siz kendinizi, kimliğinizi ne olarak biliyorsunuz veya hissediyorsunuz?" Etnik grup 0 (Kürt) ve 1 (Türk) olarak kodlanmıştır.

Etnik Kimlik. Verkuyten (2005) tarafından geliştirilen ve Çelebi ve arkadaşları (2014) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 4 maddelik etnik kimlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçek maddeleri (örn., "Etnik grubum ile gurur duyarım", "Etnik kimliğim benliğimin önemli bir parçasıdır") 5 basamaklı Likert ölçeği üzerinden değerlendirilmiştir ($I = Kesinlikle katılmıyorum$, $5 = Kesinlikle katılıyorum$). Ölçeğin bu çalışmadaki Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı .92'dir.

Ulusal Kimlik. Verkuyten (2005) tarafından geliştirilen 4 maddelik ulusal kimlik ölçeği kullanılmıştır. Ölçek maddeleri etnik kimlik maddelerinin ulusal kimliğe, yani Türkiye vatandaşlığına çevrilerek uyarlanmıştır (örn., "Kendimi Türkiye vatandaşı olarak tanımlarım", "Türkiye vatandaşı olmak benliğimin önemli bir parçasıdır") 5 basamaklı Likert ölçeği üzerinden değerlendirilmiştir ($I = Kesinlikle katılmıyorum$, $5 = Kesinlikle katılıyorum$). Ölçeğin bu çalışmadaki Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı .95'dir.

Etnik Gruplararası Çatışma Algısı. Katılımcıların Türk ve Kürt etnik grupları arasındaki çatışmaya dair algılarını ölçen bir madde, 7 basamaklı Likert ölçeği

üzerinden değerlendirilmiştir ($I = Kesinlikle yoktur$, $7 = Kesinlikle vardır$). Bu madde daha önce yapılan çalışmalarda da kullanılmıştır (örn., Bağcı ve Çelebi, 2017; Gaunt, 2011; Struch ve Schwartz, 1989).

Dış Gruba Sorumluluk Yüklemesi. Katılımcıların çatışma konusunda diğer grubu (Türkler/Kürtler) ne kadar sorumlu tuttuklarını ölçen bir madde, 5 basamaklı Likert ölçeği üzerinden değerlendirilmiştir ($I = Kesinlikle katılmıyorum$, $5 = Kesinlikle katılıyorum$). Çatışma üzerine yapılan diğer araştırmalarda benzer bir madde, katılımcıların çatışmada tarafları nasıl sorumlu tuttuklarını anlamak amacıyla kullanılmıştır (Bilali, Tropp ve Dasgupta, 2012; Çelebi ve ark., 2014).

Dış Gruba Dair Tutumlar. Dış gruba dair tutumlar ölçeği önceki çalışmalarda kullanılan 3 maddelik bir ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması sonucunda oluşturulmuştur (Feddes, Noack ve Rutland, 2009). Üç madde ["Türklerle/Kürtlere karşı olumlu hisler beslerim", "Türkler/Kürtler hakkında iyi şeyler düşünürüm", "Türklerin/Kürtlerin tehdit edici olduğunu düşünürüm (R)"] 5 basamaklı Likert ölçeği üzerinden değerlendirilmiştir ($I = Kesinlikle katılmıyorum$, $5 = Kesinlikle katılıyorum$). Ölçeğin Türkçe Cronbach alpha güvenilirlik katsayısı kabul edilebilirlik düzeyinde bulunmuştur ($\alpha = .78$).

Bulgular

Ön Analizler

Çalışmanın temel değişkenlerinde etnik gruba göre farklılaşma olup olmadığını belirlemek amacıyla ön analizler yapılmıştır. Bir dizi bağımsız-örneklem t-test analizleri sonucunda anlamlı etnik grup farklılıkları bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, Kürt katılımcıların, Türklerle karşılaştırıldığında, daha yüksek etnik kimlik düzeylerine ve

daha düşük ulusal kimlik düzeylerine sahip olduğu görülmüştür. İki grupta da sorumluluğu dış gruba yüklemenin orta düzeyde (toplam $Ort. = 3.08$, $S = 1.43$, Puan Aralığı = 1-5), etnikler arası çatışma algısının da yüksek düzeyde olduğu (toplam $Ort. = 5.39$, $S = 1.44$, Puan Aralığı = 1-7) bulunmuştur. Kürt katılımcılar, Türk katılımcılara göre, etnikler arası çatışma algısı ve dış gruba sorumluluk yüklemesi konusunda daha yüksek değerler belirtirken, bu grubun dış gruba dair tutumlarının Türk katılımcılara göre daha düşük değerlerden oluştuğu görülmektedir. Korelasyon analizleriyle değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, ulusal kimliğin dış gruba dair tutumlarla pozitif yönde bir ilişki gösterdiği fakat etnik kimliğin bunun tersi olarak dış gruba dair tutumlarla negatif yönde bir ilişki gösterdiği bulunmuştur. Etnikler arası çatışma algısı ve sorumluluğu dış gruba yüklemesi değişkenlerinin ikisinin de dış gruba dair tutumlarla negatif bir korelasyon içinde olduğu gözlemlenmiştir. Son olarak, ulusal kimliğin çatışma algısı ve sorumluluğu dış gruba yüklemesi ile negatif yönde bir ilişkisi olduğu görülmektedir. Tablo 1 çalışma değişkenlerinin etnik gruba göre ortalama ve standart sapmaları ile her iki grup için korelasyon katsayılarını göstermektedir.

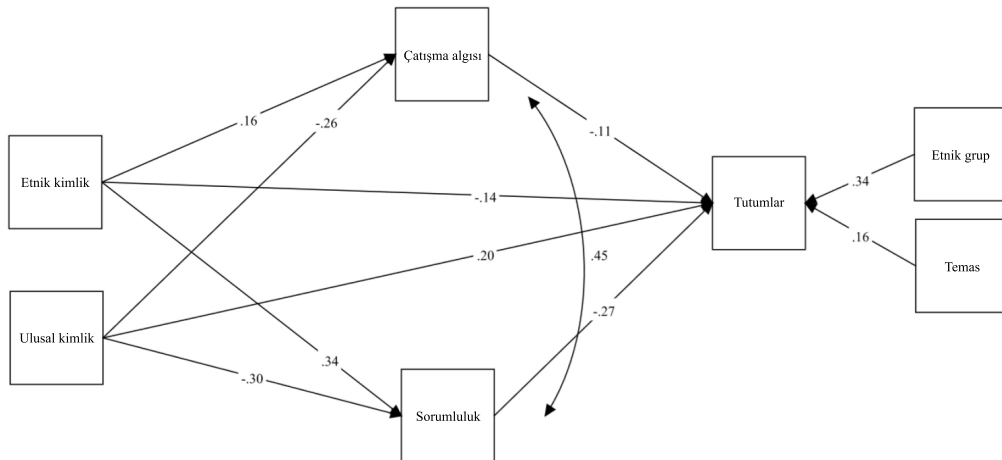
Yol Analizleri (Path Analysis)

Araştırmada aracı değişkenlerin rolü, Mplus Version 7 (Muthén ve Muthén, 1998-2016) kullanılarak yol analizleri yoluyla sınanmıştır. Analizlerde önerilen model ile verinin uyumu ki-kare testi, yaklaşık hataların

rın ortalama karekökü (RMSEA, root-mean-square error of approximation), standartlaştırılmış ortalama hataların karekökü (SRMR, standardized root-mean-square residual) ve karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI, the comparative fit index) ile değerlendirilmiştir. Bu araştırma için kabul edilebilir uyum indeksleri: anlamlı olmayan bir ki-kare testi, .95'den büyük CFI değeri, .06'dan düşük RMSEA değeri ve .08'den düşük SRMR değeri olarak belirlenmiştir (Hu ve Bentler, 1999).

Araştırma modelinde etnik ve ulusal kimlik ana bağımsız değişken, etnik gruplararası çatışma algısı ve sorumluluğun dış gruba yüklenmesi aracı değişkenler ve dış gruba dair tutumlar da bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir. Modellerde etnik kompozisyon, etnik grup ve dış grup temas ise kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır. Ön analizlerde gruplararası farklar anlamlı bulunduğundan, ilk olarak her grup için ayrı analizler yapılmıştır. Bu modeller, ilişkilerin birbirine oldukça paralel bir görüntü çizdiğini göstermiştir. Bu nedenle, modellerin gücünü yüksek tutmak amacıyla etnik grup kontrol değişkeni olarak eklenmiş ve iki grubu da içine alan tek bir model üzerinden analizler yapılmıştır.

Uygulanan ilk modelde, çatışma algısı ve sorumluluğu dış gruba yüklemesi ile beraber etnik ve ulusal kimliğin dış gruba dair tutumları yordayıcı etkisini incelemek amacıyla kısmi aracı model sınanmıştır (1. Model). Bu başlangıç modeli için araçlar arasında korelasyonel bir ilişki öngörülmemiştir. Bu model kabul edilebilir model uyumu göstermiştir, $\chi^2(7) = 39.14$, $p = .00$, CFI = .91, RMSEA = .10, SRMR = .04. Çatışma algısı ve dış gruba

Not 1. Standartlaştırılmamış katsayılar belirtilmiştir.

Not 2. Resimde görülen bütün yollar istatistiki olarak anlamlıdır, $p < .05$.

Not 3. Model uyumu: $\chi^2(6) = 8.72$, $p = .19$, CFI = .99, RMSEA = .03, SRMR = .01.

Şekil 1. Kabul Edilen Yol Analizi Modeli

Tablo 2. Yol Modelleri için Model Uyum Endeksleri

Model	χ^2	sd	p	CFI	RMSEA	SRMR
Model 1 (aracılar arasındaki yolun ölçülmediği kısmi aracı modeli)	39.14	7	.00	.91	.10	.04
Model 2 (aracılar arasındaki yolun ölçüldüğü kısmi aracı model)	8.72	6	.19	.99	.03	.01
Model 3 (aracılar arasındaki yolun ölçüldüğü tam aracı model)	39.45	8	.00	.91	.10	.02
Model 4 (kimliklerin aracı olduğu alternatif model)	303.23	7	.00	.48	.31	.12
Model 5 (tutumların aracı olduğu alternatif model)	32.25	3	.00	.92	.15	.04

sorumluluk yüklemesi arasında iki-yönlü yol eklenmesiyle oluşturulan yeni modelde (2. Model) uyum anlamlı olarak artmıştır, $\chi^2(6) = 8.72, p = .19, CFI = .99, RMSEA = .03, SRMR = .01$. Bu uyum artışı anlamlı bir ki-kare farkıyla da gösterilmiştir, $\Delta\chi^2(1) = 30.42, p < .05$. Sonraki adımda, tam aracı bir model (3. Model) kısmi aracı modelle (2. Model) karşılaştırılmış ve uyumu incelenmiştir. Tam aracı modelin uyumu iyi bulunmasına karşın [$\chi^2(8) = 39.45, p = .00, CFI = .91, RMSEA = .09, SRMR = .02$], kısmi aracı modelle karşılaştırıldığında uyumun daha düşük olduğu anlamlı ki-kare testleriyle de ortaya çıkmıştır, $\Delta\chi^2(2) = 30.73, p < .05$. Bu nedenle, etnik ve ulusal kimlik ile dış gruba dair tutumlar arasındaki doğrudan ilişkilerin eksiksiz ve tam olduğu kısmi aracı modelin muhafaza edilmesine karar verilmiştir.

Muhafaza edilen son modelin yol katsayılarına bakıldığında (2. model), kontrol değişkenleri arasında bulunan etnik grup ve dış grupla teması bağımlı değişkenler üzerinde anlamlı etkileri olduğunu göstermektedir. Türklerin, Kürtlerle karşılaştırıldığında daha olumlu dış grup tutumlarına sahip olduğu bulunmuştur ($B = .34, p < .05$). Bunun yanında, dış grupla temas ve dış gruba dair tutumlar arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki görülmüştür ($B = .16, p < .05$). Etnik kimlik ile çatışma algısı ($B = .16, p < .05$) ve sorumluluğu dış gruba yüklemesi ($B = .34, p < .05$) arasında pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Buna karşılık, ulusal kimlik ile çatışma algısı ($B = -.26, p < .05$) ve sorumluluğun dış gruba yüklenmesi ($B = -.30, p < .05$) arasında negatif bir ilişki olduğu görülmüştür. Bunun yanında, çatışma algısı ve sorumluluğu dış gruba yüklemenin dış gruba dair tutumlarla negatif yönde ilişkide olduğu görülmektedir ($B = -.11$ ve $B = -.27, p < .05$). Buna ek olarak, etnik kimlik ve ulusal kimliğin dış gruba dair tutumlarla doğrudan ilişkilerinin hala anlamlı olduğu bulunmuştur. Etnik kimliğin dış gruba dair tutumlarla negatif yönde ilişkide ($B = -.14, p < .05$) ve ulusal kimliğin de dış gruba dair tutumlarla pozitif yönde ilişkide ($B = .20, p < .05$) olduğu görülmektedir. Şekil 1

ve Tablo 3 kabul edilen modeldeki yolların standartlaştırılmamış katsayı ve standart hatalarını belirtmektedir.

Dolaylı etkilerin ileri analizleri MPlus programındaki “model indirect” komutu ile yapılmıştır. Etnik kimlikten çatışma algısına ve çatışma algısından dış gruba dair tutumlara giden aracı yolun anlamlı olduğu bulunmuştur ($B = -.02, p < .05$). Sorumluluğu dış gruba yüklemesi aracılığıyla olan aynı rotanın da anlamlı olduğu görülmüştür ($B = -.07, p < .05$). Bunun yanında, ulusal kimlikten, azalan çatışma algısı ve sorumluluğu yüklemesi yoluyla dış gruba dair tutumlara giden yollarında anlamlı olduğu bulunmuştur ($B = .02$ ve $B = .06, p < .05$).

Modellerde öngörülen ilişki doğrultularının en iyi model uyumu ile sonuçlanıp sonuçlanmadığını belirlemek amacıyla, alternatif modeller sınanmıştır. Birinci alternatif modelde (4. model), çatışma algısı ve sorumluluğu yüklemesi bağımsız değişkenler olarak alınırken, etnik ve ulusal kimlik aracı olarak belirlemiş ve dış grup tutumlara olan etkisine bakılmıştır (çatışma algısı ve sorumluluk yüklemesi süreçleri sonucu kimliklerle özdeşim seviyeleri değişebilir ve dolayısıyla dış grup tutumları etkilenebilir). Bu modelin uygunluğu model uygunluk göstergelerine göre değerlendirildiğinde kabul edilir düzeyde olmadığı bulunmuştur, $\chi^2(7) = 303.23, p = .00, CFI = .48, RMSEA = .31, SRMR = .12$. İkinci alternatif bir modelde ise dış gruba dair tutumlar, etnik ve ulusal kimlik ile çatışma algısı ve sorumluluk yüklemesi arasında aracı olarak çalıştırılmıştır (5. Model). Modelin uygunluğu kısmen kabul edilebilirlik düzeyindedir, $\chi^2(3) = 32.25, p = .00, CFI = .92, RMSEA = .15, SRMR = .04$. Bu alternatif modeli kabul ettiğimiz 2. model ile karşılaştırmak amacıyla ki-kare testi yapılmış ve alternatif modelin uyumunun daha düşük olduğu görülmüştür, $\Delta\chi^2(3) = 23.53, p < .001$. Bu alternatif modeller kabul edilen 2. modele göre daha düşük uyum endeksi gösterdiğinden, araştırmanın hipotez bölümünde öngörülen yönlerin en uyumlu modelleri oluşturduğuna karar verilmiştir. Uygulanan tüm modellere ait bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 3. Kabul Edilmiş Model için Parametre Tahminleri (Standartlaştırılmamış Katsayılar ve Standart Hata Payları)

İlişki	B	SH
Etnik grup – Dış grup tutumlar	.34*	.14
Dış grup temas – Dış grup tutumlar	.16***	.03
Etnik kompozisyon – Dış grup tutumlar	-.22	.14
Etnik kimlik – Algılanan çatışma seviyesi	.16**	.05
Ulusal kimlik – Algılanan çatışma seviyesi	-.26***	.04
Etnik kimlik – Dış grup sorumluluk yükleme	.34***	.05
Ulusal kimlik – Dış grup sorumluluk yükleme	-.30***	.04
Algılanan çatışma seviyesi – Dış grup tutumlar	-.08***	.02
Dış grup sorumluluk yükleme – Dış grup tutumlar	-.11***	.03
Etnik kimlik – Dış grup tutumlar	-.14***	.03
Ulusal kimlik – Dış grup tutumlar	.20***	.04

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Tartışma

Bu araştırma, Türkiye’de yaşayan Türk ve Kürtlerden oluşan bir örnekleme, etnik ve ulusal kimliklerle özdeşimin dış gruba dair tutumlarla ilişkisini ve bu ilişkiyi açıklayan aracıları incelemiştir. Çalışmanın sonuçları şöyle özetlenebilir: (1) Etnik kimlik, etnikler arası çatışma algısı ve dış gruba sorumluluğu yüklemenin artması aracılığıyla dış gruba ilişkin tutumlar ile negatif yönde ilişkilidir; (2) Ulusal kimlik, etnikler arası çatışma algısı ve dış gruba sorumluluğu yüklemenin azalması aracılığıyla dış gruba ilişkin tutumlar ile pozitif yönde ilişkilidir. Araştırma bulguları, etnik ve ulusal kimliklerin çatışma algısı ve sorumluluğu yükleme aracılığıyla dış gruba dair tutumları etkilediğini göstermiş ve hipotezleri desteklemiştir.

Araştırmanın ilk hipotezinde etnik ve ulusal kimliklerin dış gruba dair algılarla ilişkili olacağı öngörülmüştür. Beklenildiği üzere, etnik kimlik ile dış gruba dair tutumlar arasında negatif yönde bir ilişki ortaya çıkarken (Hipotez 1), ulusal kimlik ile dış gruba dair tutumlar arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür (Hipotez 2). Bu bulgular sosyal kimlik kuramı (SIT, social identity theory) ve ortak iç grup kimlik modeline (CIIM, common ingroup identity model) destek sağlamaktadır. Sosyal kimlik kuramına göre, bireyler sosyal kimlikle özdeşim sağlayarak kendi benlik saygılarını artırmayı amaçladıkları ve iç grubu dış gruba göre daha çok tercih

ettikleri için, güçlü bir etnik kimlik, dış grup hakkında olumsuz tutum ve davranışlara yol açabilir (Tajfel ve Turner, 1979; 1986). Dolayısıyla, iç grup kayırmacılığının dış grup üyelerine karşı daha olumsuz tutumlarla ilişkili olduğu görülmektedir (Brewer, 1991). Bulgularımız, psikoloji alanyazınında etnik kimlikle özdeşimin dış grup tutum ve davranışlarına olumsuz etkisini gösteren çalışmalarını desteklemektedir (örn., Mummendey ve ark., 2001). Diğer taraftan, ortak iç grup kimlik modeliyle uyumlu olarak, bulgular güçlü bir ulusal kimliğin dış grup tutumlarıyla olumlu ilişkisini göstermiştir. Bu konudaki araştırmalar, ulusal kimliğin üst-ortak iç grup kimliği oluşturduğunu ve dış grup tutumları üzerinde pozitif yönde etkiye sahip olduğunu göstermiştir (örn., Martinez ve ark., 2011; Vollhardt ve ark., 2009).

Türkiye’de etnik ve ulusal kimlikler üzerine yapılan diğer çalışmalar da benzer sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Örneğin, Bilali (2014) ortak ulusal kimlik ve resmi söylemle uyumlu çatışma yorumlarının, gruplararası uyumu güçlendirecek şekilde, olumlu gruplararası ilişkiyi sürdürmeyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan, etnik kimliğin çatışmanın devamını sağlayan birbirine zıt çatışma yorumlarıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, ulusal kimliğin çatışma algısını ve dış gruba sorumluluk yüklemeyi azaltan, etnik kimliğin ise çatışma algısını ve dış gruba sorumluluk yüklemeyi artıran bir sürece hizmet ettiğini göstermektedir. Bu sonuçlar yanında, Bilali (2014) çalışmasında ortak ulusal kimlik

artıkça etnik azınlıkların etnik azınlık hakları konusunda daha az olumlu (affirmative) hale geldiklerini belirtmiş, bunun da etnik azınlık gruplarının kültürel devamı için olumsuz sonuçlar doğurabileceğinin altını çizmiştir. Kürtler-Türkler kapsamındaki başka bir çalışmada da, etnik iç grupla özdeşleşmenin gruplararası kayırmayı artırdığı ve dış grubu affetmeyi azalttığı, ulusal ortak grupla özdeşleşmenin ise kayırmayı azalttığı ve affetmeyi artırdığı bulunmuştur (Baysu ve Duman, 2016). Bu çalışma da aynı şekilde ulusal kimliğin kapsayıcı, etnik kimliğin ise dışlayıcı rolüne dikkat çekmektedir.

Algılanan gruplararası çatışmanın aracı rolünü incelediğimizde, araştırma bulguları çatışma algısının farklı kimlik türleri ile dış gruba dair tutumlar arasındaki ilişkilere aracılık ettiğini göstermiştir. Araştırma bulguları, etnik kimliğin olumlu dış grup tutumlarına artan çatışma algısı düzeyleriyle (Hipotez 3), ulusal kimliğin de azalan çatışma algısı düzeyleriyle (Hipotez 4) ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, etnik ve ulusal kimliğin dış grup tutumları üzerindeki etkisinin bireylerin çatışma algısını değiştirmeleri aracılığıyla olduğuna işaret etmektedir. Etnik kimlik, gruplararası çatışma algısını artırarak olumlu dış grup tutumlarını azaltırken, ulusal kimlik ise çatışma algısını azaltmakta ve olumlu dış grup tutumlarını artırmaktadır.

Benzer bir durum, dış gruba sorumluluk yükleme değişkeninin aracı rolü incelendiğinde görülmektedir. Etnik kimlikle beraber dış gruba sorumluluk yükleme düzeylerinin arttığı, ulusal kimliğin güçlenmesi ile ise dış grubu çatışmadan sorumlu tutma düzeylerinin azaldığı ve bu süreç sonucunda olumlu dış grup tutumlarının desteklendiği bulgular arasında görülmektedir (5. ve 6. Hipotezler). Şu ana kadar yapılan çalışmalar arasında yalnızca bir çalışma benzer şekilde dış gruba sorumluluk yüklemenin ulusal kimlik ile dış gruba dair tutumlar arasındaki aracılığıyla incelemiştir (Licata ve ark., 2012). Bulgularımıza paralel olarak, bu çalışma da sorumluluk yüklemenin ulusal kimlik ile dış grup tutumları arasındaki olumlu ilişkideki aracılığıyla göstermiştir. Bahsedilen çalışmadan farklı olarak, bu araştırma, her iki kimlik türünün de dış gruba sorumluluk yükleme aracılığıyla dış grup tutumlarını etkilediğini göstererek psikoloji alanına katkıda bulunmuştur.

Gruplararası karşılaştırmalarla ilgili ilginç bulgularımıza baktığımızda, Türk katılımcıların Kürt katılımcılara nazaran daha olumlu dış grup tutumları sergilediği; Kürt katılımcıların ise daha yüksek çatışma algısı ve dış gruba sorumluluk yükleme düzeyleri belirttiği görülmektedir. Son yıllarda bu konular üzerine yürütülmüş psikolojik çalışmalar, Türklerin Kürtlerle karşılaştırıldığında, dış gruba daha az güven duyduğunu (Çelebi ve ark., 2014) ve azınlık haklarını daha az desteklediğini (Çelebi, Verkuyten ve Smyrnioti, 2015) göstermiştir.

Bunun yanında, başka bir araştırma da çatışmalar şiddetlendiğinde Kürtlerin dış gruba dair olumsuz tutumlarının azaldığını, Türklerin ise daha olumsuz tutumlar sergilediğini bulgulamıştır (Bilali ve ark., 2014). Bu çalışmada Kürtlerin Türklere karşı daha olumsuz tutumlar göstermesinin bir nedeni olarak araştırma verilerinin toplanma zamanı gösterilebilir. Temmuz 2015 itibarıyla Türkiye Devleti ve PKK arasındaki son 2.5 yıldır süren ateşkesin bozulmasıyla barış süreci sekteye uğramış ve anayasada yapılması düşünülen kültürel haklara dair değişiklik planları da askıya alınmıştır. Bu araştırmanın verileri Temmuz 2015’de ateşkesin bozulmasından hemen sonraki süreçte toplanmıştır. Bulgular arasındaki Kürt katılımcıların olumsuz dış grup tutumları bu bağlamda düşünülerek yorumlandığında, barış sürecinde kültürel haklara dair somut adımlar atılmaması ve ateşkesin son bulmasının Kürt katılımcıların dış grup tutumlarını olumsuz yönde etkilemiş olabileceği öne sürülebilir.

Yol analizleri, etnik ve ulusal kimlik ile dış grup tutumları arasındaki ilişkilerin araştırmada önerilen iki aracı değişkenin kısmi aracılığıyla açıklandığını göstermektedir. Bu da bahsedilen ilişkilerde başka araçların da rol oynadığını ve sonraki araştırmalarda incelenmesi gerektiğini gösterir. Örneğin, “etnik ve ulusal kimlikler, olumsuz dış grup kalıp yargılarına neden olan bilişsel süreçleri değiştirmek yoluyla dış grup tutumlarına etkide bulunabilir.” tarzındaki hipotezler araştırılabilir. Bu konudaki araştırmalar iç grupla özdeşim kurmanın dış grup üyelerini kategorize etmede önemli bir rolü olduğunu göstermektedir (örn., Castano, Yzerbyt, Bourguignon ve Seron, 2002). Etnik kimlikler olumsuz kalıp yargıları güçlendirirken, ulusal kimlikler olumsuz kalıp yargıları azaltabilir ve dolayısıyla dış grup tutumlarını olumlu yönde etkileyebilir. Bu konuda yapılacak araştırmalar, etnik ve ulusal kimliklerin dış grup tutumlarıyla ilişkisinde diğer bilişsel ve duygusal mekanizmaların rolünü de incelemelidir.

Araştırmanın bulguları uygulamalı sosyal psikoloji alanında da değerlendirilebilecek sonuçlar içermektedir. Özellikle ortak iç grup kimliği üzerinden ulusal kimliklerin üzerinde yoğunlaşılması son zamanlarda yoğunlaşan Türk-Kürt gruplar arasındaki çatışmada önemli rol oynayabilir. Türkiye’de yapılmış birkaç çalışma daha ortak iç grup kimliğinin Türkler ve Kürtler arasındaki ilişkide önemli olabileceğini vurgulamıştır (Baysu ve Duman, 2016). Bunun yanında, dini kimlik de ülkemizde yoğun olarak hissedilen, hem çoğunluk hem de azınlık grupları yakından etkileyebilecek bir değişkendir (örn., Bilgiç, Koydemir ve Akyürek, 2014). Özellikle, dinin önemli olduğu Türk toplumunda, ulusal kimliklerin yanında dini kimlikler de ortak kimlik konumunda grup tutumlarını etkileyen bir rol oynayabilir. İleriki çalışmalarda ortak iç kimlik modeli Türk-Kürt gruplararası ilişkileri olumlu

yönde etkileyebilecek bir strateji olarak deneysel alanda test edilmelidir. Buna göre, etnik kimlikler arasındaki farklılıklar yerine, dini ve ulusal kimlikler aracılığıyla Türk ve Kürtler arasındaki benzerlikleri vurgulayan müdahale programları gruplararası tutumları olumlu yönde etkileyip, grup üyelerinin birbirlerine karşı önyargılarını azaltabilir.

Araştırmanın sınırlılıkları arasında kesitsel desen kullanılması sayılabilir. Aracı modelleri sınamaya yönelik çalışmalarda, bağımsız, aracı ve bağımlı değişkenler arasında nedenselliğin araştırılması amacıyla boylamsal çalışma deseninin kullanılması tavsiye edilmektedir. Bu çalışmada, varsayılan modelin yönleri değiştirilerek alternatif modeller test edilmiştir, ancak nedensellik dizisini tamamıyla anlamak için boylamsal çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir. Bununla beraber, araştırma, çatışmaların şiddetlenerek sürdüğü sosyo-politik bir ortamda yürütülmüştür. Örneklemede, iki grup üyeleri de nispeten yüksek çatışma algısı belirtmiştir. Bu durumda, bulgularımız, gruplararası çatışma algısının güçsüz ve dolayısıyla dış grup tutumlarına etkisiz olabileceği başka durumlara genellenemeyebilir. Son olarak, yöntemsel bir bakış açısından, etnik gruplararası çatışma algısı ve sorumluluğu dış gruba yüklemenin ölçümünde kullanılan ölçekler daha önceki çalışmalarda kullanılmış olsalar da, ölçeklerin tek maddelik olması ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliğinin belirlenmesinde sorunlar oluşturabilir. İleride yapılacak çalışmalarda daha gelişmiş ölçeklerin kullanılmasıyla bu sorunlar giderilebilir.

Sonuç olarak, bu araştırma psikoloji alanyazınına birçok katkıda bulunmuştur. Önceki araştırmalar, etnik ve ulusal kimliğin dış grup tutumlarıyla ilişkisine değinmiş (örn., Masson ve Verkuyten, 1993; Phinney ve ark., 1997), fakat bir istisna dışında (Licata ve ark., 2012), bu ilişkinin hangi süreçler ve mekanizmalar sonucunda ortaya çıktığı araştırılmamıştır. Bu çalışmada, algılanan gruplararası çatışma ve dış gruba sorumluluk yüklemenin aracı rolünün sınanması amaçlanmış ve bu iki aracının da etnik ve ulusal kimliğin dış gruba dair tutumlar üzerinde anlamlı etkisi bulunmuştur. Buna ek olarak, bu araştırmanın şiddet ve çatışma bağlamında yürütülmesi de psikoloji alanyazınına katkı sağlamaktadır. Son yıllarda yürütülmüş birkaç araştırma dışında (Bilali, 2014; Çelebi ve ark., 2015), Türkler ve Kürtlerin etnik ve ulusal kimliklerinin dış grup tutumlarıyla ilişkisine dair çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın bulguları, ulusal kimliğin kapsayıcı ve etnik kimliğin dışlayıcı etkilerini vurgulamış, bunlar ve dış gruba dair tutumlar arasındaki ilişkileri açıklayan sosyal psikolojik mekanizmaları göstermiştir. İlerideki çalışmaların kimlik ve dış grup tutumları arasındaki ilişkiyi açıklayan muhtemel diğer mekanizmaların rolünü daha geniş biçimde inceleyerek alanyazına katkıda bulunması beklenmektedir.

Kaynaklar

- Asari, E. M., Halikiopoulou, D. ve Mock, S. (2008). British national identity and the dilemmas of multiculturalism. *Nationalism and Ethnic Politics*, 14, 1–28.
- Bagci, S. C. ve Çelebi, E. (2017). Cross-group friendships and outgroup attitudes among Turkish-Kurdish ethnic groups: Does perceived interethnic conflict moderate the friendship-attitude link? *Journal of Applied Social Psychology*, 47, 59–73.
- Bar-Tal, D. (2013). *Intractable conflicts: Socio-psychological foundations and dynamics*. Cambridge: Cambridge University.
- Bar-Tal, D., Chernyak-Hai, L., Schori, N. ve Gundar, A. (2009). A sense of self-perceived collective victimhood in intractable conflicts. *International Review of the Red Cross*, 91, 229–258.
- Baysu, G. ve Duman, Y. (2016). Why does identity matter? A two-path model to intergroup forgiveness via in-group bias and outgroup blame. *Psychological Research*, 19, 43–51.
- Bilali, R. (2014). The downsides of national identification for minority groups in intergroup conflicts in assimilationist societies. *British Journal of Social Psychology*, 53, 21–38.
- Bilali, R., Çelik, A. B. ve Ok, E. (2014). Psychological asymmetry in minority-majority relations at different stages of ethnic conflict. *International Journal of Intercultural Relations*, 43, 253–264.
- Bilali, R., Tropp, L. R. ve Dasgupta, N. (2012). Attributions of responsibility and perceived harm in the aftermath of mass violence. *Peace & Conflict. Journal of Peace Psychology*, 18, 21–39.
- Bilgiç, M. S., Koydemir, F. S. ve Akyürek, S. (2014). Türkiye’de kimlikler arası kutuplaşmanın sosyal mesafe üzerinden ölçümü ve toplumsal güvenliğe etkisi. *Bilge Strateji*, 6, 163–205.
- Bora, T. (2006). *Medeniyet Kaybı*. [The Loss of Civilization]. İstanbul: İletişim.
- Brewer, M. B. (1991). The social self – On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17, 475–482.
- Brewer, M. B. (1999). Psychology of prejudice: Ingroup love or outgroup hate? *Journal of Social Issues*, 55, 429–444.
- Brewer, M. B. (2007). The social psychology of intergroup relations: Social categorization, ingroup bias, and outgroup prejudice. In A. W. Kruglanski & E. T. Higgins (Eds.), *Social Psychology: Handbook of Basic Principles* (2nd ed., pp. 695–715). New York: Guilford Press.
- Brown, R. (2000). Social identity theory: Past achieve-

- ments, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30, 745–778.
- Castano, E., Yzerbyt, V., Bourguignon, D. ve Seron, E. (2002). Who may enter? The impact of in-group identification on in-group/out-group categorization. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38, 315–322.
- Çelebi, E., Verkuyten, M., Köse, T. ve Maliepaard, M. (2014). Out-group trust and conflict understandings: The perspective of Turks and Kurds in Turkey. *International Journal of Intercultural Relations*, 40, 64–75.
- Çelebi, E., Verkuyten, M. ve Smyrnioti, N. (2016). Support for Kurdish language rights in Turkey: the roles of ethnic group, group identifications, contact, and intergroup perceptions. *Ethnic & Racial Studies*, 39, 1034–1051.
- Feddes, A. R., Noack, P. ve Rutland, A. (2009). Direct and extended friendship effects on minority and majority children's interethnic attitudes: A longitudinal study. *Child Development*, 80, 377–390.
- Gaertner, S. L. ve Dovidio, J. F. (2000). *Reducing intergroup bias: the common ingroup identity model*. Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Gaunt, R. (2011). Effects of intergroup conflict and social contact on prejudice: The mediating role of stereotypes and evaluations. *Journal of Applied Social Psychology*, 41, 1340–1355.
- Göçek, F. M. (2011). The transformation of Turkey: Redefining state and society from the Ottoman Empire to the modern era/angry nation: Turkey since 1989. IB Tauris.
- Hinkle, S. ve Brown, R. J. (1990). Intergroup differentiation and social identity: Some links and lacunae. In D. Abrams & M. A. Hogg (Eds.), *Social identity theory: Constructive and critical advances* (pp. 48–70). New York: Springer-Verlag.
- Hu, L. ve Bentler, P. M. (1999). Cut-off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6, 1–55.
- Jackson, J. W. (2002). Intergroup attitudes as a function of different dimensions of group identification and perceived intergroup conflict. *Self and Identity*, 1, 11–33.
- Jackson, L. M. ve Esses, V. M. (2000). Effects of perceived economic competition on people's willingness to help empower immigrants. *Group Processes & Intergroup Relations*, 3, 419–435.
- Jasinskaja-Lahti, I., Mähönen, T. A. ve Ketokivi, M. (2012). The dynamics of ethnic discrimination, identities and outgroup attitudes: A pre-post longitudinal study of ethnic migrants. *European Journal of Social Psychology*, 42, 904–914.
- Konda (2011). *Kürt Meselesinde Algı ve Beklentiler* [Perceptions and Expectations in the Kurdish Issue]. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lee, R. M. (2005). Resilience against discrimination: ethnic identity and other-group orientation as protective factors for Korean Americans. *Journal of Counseling Psychology*, 52, 36–44.
- Levin, S. ve Sidanius, J. (1999). Social dominance and social identity in the United States and Israel: Ingroup favoritism or outgroup derogation? *Political Psychology*, 20, 99–126.
- Licata, L., Klein, O., Saade, W., Azzi, A. E. ve Branscombe, N. R. (2012). Perceived out-group (Dis)continuity and attribution of responsibility for the Lebanese Civil War mediate effects of national and religious subgroup identification on intergroup attitudes. *Group Processes & Intergroup Relations*, 15, 179–192.
- Martinez, M. F., Calzado, V. ve Martinez, J. (2011). Social dominance orientation and national identity on attitudes toward immigration policies: The mediating role of perceived threat and outgroup size. *International Journal of Social Psychology*, 26, 21–32.
- Masson, C. N. ve Verkuyten, M. (1993). Prejudice, ethnic identity, contact and ethnic group preferences among Dutch young adolescents. *Journal of Applied Social Psychology*, 23, 156–168.
- McGlynn, C., Niens, U., Cairns, E. ve Hewstone, M. (2004). Moving out of conflict: The contribution of integrated schools in Northern Ireland to identity, attitudes, forgiveness and reconciliation. *Journal of Peace Education*, 1, 147–163.
- Meeus, J., Duriez, B., Vanbeselaere, N. ve Boen, F. (2010). The role of national identity representation in the relation between in-group identification and out-group derogation: Ethnic versus civic representation. *British Journal of Social Psychology*, 49, 305–320.
- Mummendey, A., Klink, A. ve Brown, R. (2001). Nationalism and patriotism: National identification and out-group rejection. *British Journal of Social Psychology*, 40, 159–172.
- Muthén, L. K. ve Muthén, B. O. (1998-2015). *Mplus User's Guide* (7th ed.). Los Angeles, CA: Muthén & Muthén.
- Mutlu, S. (1996). Ethnic Kurds in Turkey: A Demographic study. *International Journal of Middle Eastern Studies*, 28, 517–541.
- Negy, C., Shreve, T. L., Jensen, B. J. ve Uddin, N. (2003). Ethnic identity, self-esteem, and ethnocentrism: A study of social identity versus multicultural theory of development. *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology*, 9, 333–344.

- Operario, D. ve Fiske, S. T. (2001). Effects of trait dominance on powerholders' judgments of subordinates. *Social Cognition, 19*, 161–180.
- Phinney, J. S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research. *Psychological Bulletin, 108*, 499–514.
- Phinney, J. S. (1992). The Multi-group Ethnic Identity Measure: A new scale for use with adolescents and you adults from diverse groups. *Journal of Adolescent Research, 7*, 156–176.
- Phinney, J. S. (1996). When we talk about American ethnic groups, what do we mean? *American Psychologist, 51*, 918–927.
- Phinney, J. S., Ferguson, D. L. ve Tate, J. D. (1997). Intergroup attitudes among ethnic minority adolescents: A causal model. *Child Development, 68*, 955–969.
- Phinney, J. S., Jacoby, B. ve Silva, C. (2007). Positive intergroup attitudes: The role of ethnic identity. *International Journal of Behavioral Development, 31*, 478–490.
- Riek, B. M., Mania, E. W. ve Gaertner, S. L. (2006). Intergroup threat and outgroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality & Social Psychology Review, 10*, 336–353.
- Ruback, R. B. ve Singh, P. (2007). Ingroup bias, intergroup contact and the attribution of blame for riots. *Psychology and Developing Societies, 19*, 249–265.
- Saracoglu, C. (2009). 'Exclusive recognition': The new dimensions of the question of ethnicity and nationalism in Turkey. *Ethnic and Racial Studies, 32*, 640–658.
- Seta/Pollmark. (2009). *Public perception of the Kurdish question in Turkey*. Retrieved from <http://www.setadc.org/reports/281-research-report-qpublicperception-of-the-kurdish-question-in-turkeyq-by-seta-a-pollmark>.
- Sniderman, P. M., Hagendoorn, L. ve Prior, M. (2004). Predisposing factors and situational triggers: exclusionary reactions to immigrant minorities. *American Political Science Review, 98*, 35–49.
- Staub, E. ve Bar-Tal, D. (2003). Genocide, mass killing and intractable conflict: Roots, evolution, prevention and reconciliation. In D. O. Sears, L. Huddy, & R. Jervis (Eds.), *Oxford handbook of political psychology* (pp. 710–751). New York: Oxford University Press.
- Stephan, W. ve Stephan, C. (1996). An integrated threat theory of prejudice. *International Journal of Psychology, 31*, 1635–1635.
- Struch, N. ve Schwartz, S. H. (1989). Intergroup aggression: Its predictors and distinctness from ingroup bias. *Journal of Personality and Social Psychology, 56*, 364–373.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks-Cole.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In W. G. Austin, & S. Worchel (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (2nd ed., 4, pp. 7–24). Chicago: Nelson-Hall.
- Tzeng, O. C. S. ve Jackson, J. W. (1994). Effects of contact, conflict, and social identity on interethnic group hostilities. *International Journal of Intercultural Relations, 18*, 259–276.
- Verkuyten, M. (2006). Multicultural recognition and ethnic minority rights: A social identity perspective. *European Review of Social Psychology, 17*, 148–184.
- Verkuyten, M. ve Brug, P. (2004). Multiculturalism and group status: The role of ethnic identification, group essentialism and protestant ethic. *European Journal of Social Psychology, 34*, 647–661.
- Verkuyten, M. ve Yildiz, A. A. (2007). National (dis) identification and ethnic and religious identity: a study among Turkish-Dutch Muslims. *Personality and Social Psychology Bulletin, 33*, 1448–1462.
- Vollhardt, J., Migacheva, K. ve Tropp, L. R. (2009). Social cohesion and tolerance for group differences. In J. De Rivera (Ed.), *Handbook on building cultures of peace* (pp.139–152), New York: Springer.
- Wohl, M. J. A. ve Branscombe, N. R. (2004). Importance of social categorization for forgiveness and collective guilt assignment for the Holocaust. In N. R. Branscombe & B. Doosje (Eds.), *Collective guilt: International perspectives* (pp. 284 –305). New York: Cambridge University Press.
- Yegen, M. (1996). The Turkish state discourse and the exclusion of Kurdish identity. *Middle Eastern Studies, 32*, 216–229.